

*Андрущенко Лілія Вікторівна –
ад'юнкт кафедри економіко-правових
дисциплін Київського національного
університету внутрішніх справ*

Страхове шахрайство при здійсненні експортно-імпортних операцій

*Присвячено питанням протидії шахрайствам на страховому
ринку. Виокремлено причини зростання тіньових експортно-
імпортних операцій. У прикінцевій частині статті
запропоновано ряд заходів щодо поліпшення ситуації у сфері
здійснення експортно-імпортних операцій.*

Розвиток фінансових відносин у сфері економіки потенційно містить не лише легальні форми діяльності суб'єктів господарювання, але також і злочинні дії, що направлені, передусім, на максимізацію прибутку чи отримання неконтрольованого державою доходу. Нагальна потреба запобігання та протидії махінаціям з фінансово-кредитними ресурсами та злочинами, які вчиняються у цій сфері, викликана тим фактом, що у такий спосіб здійснюється безперервний відтік капіталу у тіньовий сектор (у тому числі і за кордон), що впливає на економічну безпеку держави.

Аналіз сучасного стану розвитку фінансового ринку в державі свідчить про розширення практики застосування таких елементів фінансової системи як страхові компанії, брокери та страхові агенти (далі – страховики) у протиправних схемах суб'єктів господарювання.

Зацікавленість у протизаконній страховій діяльності зумовлена тенденцією динамічного зростання страхового ринку, низьким рівнем його контролю, а також ускладненістю його структурної побудови та функціонування.

Зазначимо, що злочини у сфері страхування – категорія більш економічна, ніж юридична. Напевно саме тому, Кримінальним кодексом України (далі – КК України) страхові злочини не виділено в окрему групу. Аналізуючи протиправні дії страховиків, умовно незаконну діяльність на ринку страхових послуг можна розділити на дві групи: вчинення злочинів з використанням протиправних комбінацій із залученням страхового компонента та махінації зі страховими інструментами.

Якщо мова йде про злочини, передбачені КК України, то до них належать такі діяння як легалізація доходів, здобутих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, фіктивне підприємництво, незаконне здійснення експортно-імпортних операцій тощо.

Окремо слід підкреслити про страхування експортно-імпортних операцій та використання цього елементу в арсеналі діяльності організованої злочинності.

Важливість ефективної боротьби з новими формами злочинної діяльності у сфері зовнішньоекономічної діяльності важко переоцінити. Більше того, якщо надалі правоохоронні органи не зможуть гідно протистояти вищезазначеним злочинам у цій сфері, то це може нанести значної шкоди економічній безпеці нашої країни.

Особливе занепокоєння викликає та обставина, що організованою злочинністю при скоєнні різноманітних злочинів часто використовується зовнішня торгівля. Ця сфера стала традиційним супутником нелегального та кримінального бізнесу, адже це досить зручний шлях незаконного вивезення капіталу з України під виглядом здійснення експортно-імпортних операцій.

Добре розуміючи це, зауважимо, що основною метою правоохоронних органів має стати підриг економічного підґрунтя організованої злочинності за рахунок оптимізації роботи у напрямі боротьби із втягненням страховиків у здійснення протиправних експортно-імпортних операцій [1, с. 16].

Страхові махінації у сфері здійснення експортно-імпортних операцій мають на меті отримання незаконних доходів чи їх максимізацію із застосуванням страхових операцій. Досить поширеною серед них є процедура перестраховування. Вона дозволяє ускладнити процес контролю за рухом фінансових ресурсів, що веде до відтоку капіталу за межі країни з подальшою капіталізацією коштів національної економіки за кордоном.

Для розробки ефективних комплексних програм боротьби зі злочинними проявами у сфері страхування необхідно, чітко усвідомлюючи економічну сутність страхових відносин, поглибити її дослідження шляхом виявлення злочинних схем протиправної діяльності учасників страхового ринку у галузі експортно-імпортних операцій. Серед них (на основі моніторингу процесів фінансової діяльності на ринку страхових послуг) найбільш поширені наступні:

- кошти, здобуті злочинним шляхом, легалізуються за участю страховиків. При цьому останні можуть бути як реально діючими на законних підставах фінансовими структурами, так і фіктивними компаніями;
- виведення фінансових ресурсів незалежно від способу їх отримання за кордон. Такі операції можуть реалізовуватися як самою компанією-власником коштів, так й іншими структурами, які пропускають фінансовий потік через страховиків;
- здійснення махінацій, скерованих на ошукування страховальників. Такі дії мають на меті, як правило, одноразове отримання прибутку фіктивною компанією;
- ухилення від сплати податків страховиками, які для цього виведуть свої фінансові ресурси за кордон (найчастіше в офшорні зони).

Сьогодні питанням боротьби з незаконними експортно-імпортними операціями приділяється особлива увага. Незважаючи на здійснення певних організаційно-практичних заходів щодо запобігання та протидії цьому явищу, пов'язані з ним негативні процеси мають тенденцію до подальшого загострення, набираючи все більш витончених та організованих форм. Вони завдають значної шкоди економіці України, істотно впливають на криміногенну ситуацію в державі, підривають її міжнародний імідж та авторитет.

Якими ж факторами зумовлюється стрімке зростання протиправних експортно-імпортних операцій у сучасних умовах? Чим можна пояснити більш активне залучення різного роду кримінальних структур до здійснення тіньових експортно-імпортних операцій?

Є декілька причин, що дають відповідь на ці запитання.

По-перше, ми живемо в умовах практичної прозорості 4579 кілометрів державного кордону. Крім цього, абсолютна більшість доріг, що пов'язують Україну із сусідами на півночі, сході і південному заході (а їх за різними даними нараховується від 1200 до 1500) не забезпечені належним митним та прикордонним контролем. Зрозуміло, таке становище приваблює злочинних елементів та інших правопорушників, які широко користуються цим для здійснення злочинних операцій.

По-друге, – за своїм географічним розташуванням наша держава перебуває на перехресті традиційних міжнародних шляхів, що пов'язують Західну Європу з Росією і Середньою Азією, а Туреччину та країни Близького Сходу з Прибалтійськими і Скандинавськими країнами. Сьогодні можна назвати близько десяти залізничних, автомобільних, морських і річкових маршрутів через територію України, які мають першорядне значення для міжнародного обміну та торгівлі. Що

ж до авіаліній такого рівня, то їх кількість сягає 25–30. Не треба доводити, що всі ці маршрути досить широко використовуються транснаціональною злочинністю.

По-третє, – криміналітет, що спеціалізується на протиправних експортно-імпортних операціях, за останні три-п'ять років значно “вдосконалив” свою діяльність. Злочинці широко користуються такими методами як створення за участю підставних осіб фіктивних фірм, здійснюють фіктивні транзитні перевезення вантажів на території нашої держави, вдаються до протиправних бартерних операцій та операцій з давальницькою сировиною.

По-четверте, – аналіз порушених кримінальних справ свідчить, що в комерційному плані масштабні експортно-імпортні операції приносять їх учасникам величезні прибутки. Так, нелегальне переміщення через кордон і реалізація лише одного контейнера з імпортними тютюновими виробами збагачує організаторів і виконавців злочинної акції, у середньому, на 80-100 тис. дол. США. Прибуток такого ж обсягу отримують злочинці внаслідок незаконного переміщення через митний кордон України алкогольних напоїв, делікатесних рибних продуктів, викрадених за кордоном автомобілів тощо.

По-п'яте, – не є таємницею той факт, що протягом минулих років в Україні зберігається стійка тенденція поширення корупції практично на всіх рівнях органів влади та управління, в тому числі в правоохоронних та фіскальних органах. Це, у свою чергу, стимулює злочинців нарощувати обсяги здійснення незаконних експортно-імпортних операцій [2, с. 225].

Активізація злочинної діяльності з незаконного переміщення через митний кордон держави товарів, історичних і культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, зброї та боєприпасів, стратегічно важливих сировинних товарів змушує вдосконалювати законодавство, спрямоване на боротьбу з цим явищем та вдаватися до аналізу змін у законодавстві. Але основну увагу слід приділяти розробці таких правових норм, які б давали змогу запобігати появі нових злочинних явищ у цій сфері та порушенню зовнішньоекономічного законодавства.

Необхідно зауважити, що майже всі експортно-імпортні операції підлягають процедурі страхування. Тож, додатковим джерелом інформації для правоохоронних органів щодо законності здійснення експортно-імпортних операцій можуть стати зведені дані діяльності страховиків.

Протидія такій злочинності повинна базуватися на принципах безперервного контролю за показниками діяльності страховиків, а саме: рівнем страхових виплат з оглядом на структуру портфеля; величиною виплат за фінансовими ризиками; обсягами операцій перестрахування; відкритістю діяльності компанії тощо.

Необхідно зазначити, що поряд із підвищенням ефективності розслідування вже зафіксованих протиправних діянь необхідно запроваджувати більш жорстку систему контролю та нагляду за функціонуванням страховиків з боку держави, законодавчо деталізувати деякі аспекти страхової діяльності, гармонізувати систему оподаткування доходів страховиків тощо [3, с. 185].

Слід підкреслити, що в Україні страхове шахрайство тривалий час не вважалося серйозною проблемою страхового ринку.

Подібне розуміння було викладене:

- відсутністю статистичних даних по збитках від шахрайства;
- нестачею інформації про ризик шахрайства, з яким зіштовхуються страховики;
- нестачею обміну інформацією про шахрайство між страховими фірмами;
- присутністю на ринку страхових компаній різних форм та видів, а також їх географічна віддаленість одна від одної;
- відсутністю фахівців із шахрайства в інших міністерствах та відомствах, за винятком великих страхових компаній;
- нестачею даних по обсягах страхового бізнесу;

- низькою поінформованістю в урядових та інших колах по даній проблемі;
- нестачею прикладів закордонного досвіду боротьби із шахрайством.

Разом з тим, зарубіжний досвід доводить, що проблема боротьби із шахрайством знаходиться на порядку денному страховиків з тих пір, як існує саме страхування. Причому гострота цієї проблеми залежить, з одного боку, від масштабів розвитку самого страхування, а з іншого – від того, наскільки ефективно організована боротьба з цим видом злочинності.

Шахрайство – це не тільки українська, але і міжнародна проблема. Наприклад, у Німеччині щорічно відбувається від 7,5 до 9 тис. випадків страхового шахрайства на суму, що становить приблизно 6 – 8 % від усіх страхових виплат, а в грошовому еквіваленті страховики втрачають від 4 до 6 млрд. євро.

Ще більше випадків страхового шахрайства здійснюється щорічно у Швеції. Щорічний обсяг шахрайства в Канаді при майновому страхуванні і страхуванні від нещасних випадків оцінюється в 1,3 млрд. дол. США на рік. Вважається, що від 10 до 15 центів з кожного долара премії йде на сплату по шахрайських претензіях.

Опитування, яке було проведене серед страхувальників Німеччини і США, показало, що більша частина з них не бачить нічого кримінального у тому, щоб отримати від страхової компанії трохи більше, ніж повинно бути.

Основними елементами системи колективної безпеки страховиків у міжнародній практиці є: об'єднання зусиль усіх страхових компаній у боротьбі із шахрайством; захист корпоративних капіталів; вишукування засобів для створення коаліції по боротьбі із шахрайством на страховому ринку і центральному банку даних; створення ефекту “вагона” (всі дотримуються вироблених та прийнятих норм поведінки).

Страховики розуміють, що у випадку неприйняття надзвичайних заходів проти шахрайства багато клієнтів відмовляться від послуг страхових компаній, тому що оплата втрат зрештою лягає на їхні плечі.

Аналіз матеріалів практики свідчить, що у 10 % випадків страхове відшкодування або завищене, або виплата зроблена незаконно. У цілому, якщо це перекласти на клієнтів, які отримали відшкодування від страхової компанії, 2 – 3 % від їх загальної кількості отримали відшкодування протиправним шляхом за рахунок коштів інших страхувальників. Основна ж маса клієнтів (97–98 %) – це чесні та порядні страхувальники, які вимагають від страхових компаній, брокерів і страхових агентів вкладати гроші в боротьбу із шахрайством з метою їхнього ж власного захисту [4, с. 165].

Страховики країн Заходу протиставили масовому шахрайству, що здійснюється страхувальниками, цілу низку заходів. Для боротьби із шахрайством у сфері страхування страхові компанії створюють агентства, широку мережу інформаторів і детективів, тісно співпрацюють з поліцією тощо.

Між тим, вітчизняний ринок страхових послуг ще не набув достатнього рівня контрольованості та відкритості.

Тож, незважаючи на комплекс організаційно-практичних заходів, здійснених центральними органами виконавчої влади (насамперед, правоохоронними та контролюючими) з метою посилення боротьби з незаконними експортно-імпортними операціями, негативні процеси тривають і набувають все більш організованих форм. Це завдає значної шкоди економіці країни. Основними причинами активізації такої діяльності в Україні є: недосконалість зовнішньоекономічного законодавства та відсутність дієвої системи контролю за протиправними експортно-імпортними операціями [5].

Враховуючи вищевикладене, слід запропонувати ряд організаційно-практичних заходів, які, на думку автора, будуть сприяти поліпшенню ситуації у сфері здійснення експортно-імпортних операцій:

- проводити постійний моніторинг та аналіз експортно-імпортних операцій, що здійснюються суб'єктами господарювання через офшорні зони, з метою встановлення їх законності;
- забезпечити створення та функціонування Єдиної державної інформаційної системи у сфері страхування експортно-імпортних операцій;
- вжити заходів для виявлення фактів приховування чи маскування незаконного походження доходів, визначення джерел їх походження, місцезнаходження і переміщення, напрямів використання (зокрема для провадження підприємницької, інвестиційної, іншої господарської та благодійної діяльності, здійснення розрахункових і кредитних операцій), а також пошуку, арешту та конфіскації таких доходів правоохоронними органами;
- здійснювати заходи щодо запобігання використанню коштів з непідтверджених джерел для приватизації державної частки підприємств привабливих галузей економіки та внесення їх до статутних фондів фінансових установ;
- забезпечити проведення спільних заходів з метою недопущення незаконного здійснення експортно-імпортних операцій з металопродукцією, мінеральними добривами, енергоносіями, цукром, спиртом та зерном;
- підвищити ефективність оперативно-розшукової роботи з метою виявлення організованих угруповань, що ведуть заздалегідь сплановану злочинну діяльність у фінансовій, банківській та зовнішньоекономічній сферах;
- вжити заходів до перекриття каналів незаконного транзиту через територію України викрадених автотранспортних засобів, лікєро-горілчаних і тютюнових виробів та інших високоліквідних матеріалів та сировини.

Список використаних джерел

1. Усатий Г.О. Відмивання грошових коштів у сфері зовнішньоекономічної діяльності: криміналістичний аспект // Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю на етапі реформування кримінального судочинства: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Запоріжжя: Юридичний ін-т МВС України, 2002. – Ч. 1. – 256 с.
2. Петрик В.П. Боротьба з контрабандою як засіб гарантування економічної безпеки в Україні // Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства: Матеріали науково-практичної конференції. – Львів: Юрид. ін-т МВС України, 2005. – 412 с.
3. Марченко О.В. Протиправні прояви страхової діяльності: поняття і зміст // Часопис “Університетські наукові записки”. – 2006. – № 3 (19). – 424 с.
4. Алгазин А.И., Галагуза Н.Ф., Ларичев В.Д. Страховое мошенничество и методы борьбы с ним: Учеб. – практ. пособие. – М.: Дело, 2003. – 512 с.
5. Про затвердження Програми протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на 2004 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 січня 2004 року № 45.

The article is devoted to the questions of frauds counteraction in the insurance market. The author determines the reasons of increasing in shadow export-import transactions. In a final part of the article the measures concerning the improvement of a situation in the export-import transactions sphere is offered.